

досудового розслідування у кримінальному процесі. На цій стадії оперативні підрозділи керуються положеннями названої статті Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], а також нормами статті 41 КПК України [5].

На кожній стадії документування корупційних правопорушень необхідно урахувати особливості даної категорії кримінально караних діянь. Адже від цих особливостей залежить специфіка організації й тактики заходів, що вживаються оперативними підрозділами.

Список використаних джерел

1. Саковський А. А. Оперативно-розшукове документування як пошуково-пізнавальний процес та складова оперативно-розшукової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7. С. 371–377.
2. Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерел а доказів у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 233 с.
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон від 18.02.1992 № 2135-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.
4. Грібов М. Л. Правове регулювання документування вчинення злочину в кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 129–140.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Сербин Руслан Андрійович,

проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Організації громадянського суспільства є важливими суб'єктами боротьби з корупцією. Наприклад, ст. 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [1] передбачає, що «кожна Держава-учасниця вживає належних заходів, у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами свого внутрішнього права, для сприяння активній участі окремих осіб і груп за межами державного сектора, таких як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею».

Чому організації громадянського суспільства є такими важливими для боротьби з корупцією? У перших дослідженнях на цю

тему корупція, як правило, осмислювалася як «проблема головного агента» [2]. Відповідно до цієї концепції керівники (наприклад, директори, політики та чиновники високого рівня) повинні контролювати і, якщо потрібно, санкціонувати дії представників, яким вони делегують свої повноваження. На практиці ж реалізувати це завдання вкрай важко, оскільки керівники не володіють вичерпною інформацією про представників, і останні можуть скористатися цією ситуацією для вчинення корупційних діянь. Можливим рішенням такої проблеми є посилення механізмів горизонтальної підзвітності шляхом надання керівникам відповідних інструментів, за допомогою яких можна запобігти корупції у державному секторі.

На жаль, запровадження або посилення механізмів горизонтальної підзвітності (наприклад, заснування спеціалізованих антикорупційних органів: слідчих комісій, прокуратур, судів) часто не є неефективним заходом у державах, де корупція носить ендемічний характер. Так виникла ідея про те, що представники повинні нести відповідальність безпосередньо перед громадянами. Цей тип підзвітності ще часто називають «соціальною підзвітністю»; у Конвенції ООН проти корупції про нього говориться наступне: «кожна Держава-учасниця вживає належних заходів для забезпечення того, щоб відповідні органи з протидії корупції, про які йдеться в цій Конвенції, були відомі населенню, і забезпечує доступ до таких органів для надання їм повідомлень, у тому числі анонімно, про будь-які випадки, які можуть розглядатись як злочин відповідно до цієї Конвенції» (ч. 2 ст. 13 Конвенції). Отже, цей підхід до побудови підзвітності заснований на участі громадськості, тобто в якій пересічні громадяни та/або організації громадянського суспільства брати безпосередню чи опосередковану участь.

Організації громадянського суспільства мають ряд переваг перед іншими типами організацій, що робить їх особливо ефективними у забезпеченні соціальної відповідальності. Так, одні з них можуть мати великий досвід в аналізі результатів діяльності уряду. Інші – в притягненні топ-чиновників до відповідальності. Треті – в організації людей для проведення масових протестів та демонстрацій.

На відміну від міжнародних, місцеві організації громадянського суспільства володіють набагато більшим об'ємом інформації про місцеву корупцію, яка є необхідною для розробки ефективних антикорупційних стратегій. Крім того, місцеві організації, особливо ті, що функціонують уже тривалий час, користуються особливою довірою та прихильністю суспільства, якого так бракує іноземним агенціям та міжнародним суб'єктам.

Організації громадянського суспільства, які займаються боротьбою з корупцією, можуть бути залучені до різних видів діяльності. Так, науковці виділяють шість категорій діяльності, в яких такі організації можуть брати участь: моніторинг та звітування; підвищення обізнаності, адвокація, прямі дії, нарощування потенціалу та спільне управління [3].

Більшість організацій громадянського суспільства спостерігають за роботою осіб чи установ з *високим та підвищеним рівнем корупційних ризиків*, або які, за наявними даними, є корумпованими. Сюди відноситься, наприклад, моніторинг процедур державних закупівель, де може мати місце конфлікт інтересів або значні розбіжності між закупівельними та ринковими цінами; аналіз декларацій про майновий стан політиків та посадових осіб, де можливі розбіжності між задекларованими та фактичними активами останніх; контроль за державними витратами, де існує великий ризик привласнення бюджетних коштів окремими особами. Також організації громадянського суспільства вправі спостерігати за прозорістю діяльності постачальників послуг шляхом перевірки облікових карток та проведення соціального аудиту. Зазначимо, що новітні технології значно розширили можливості моніторингу та подання повідомлень про корупцію.

Ще одним видом діяльності організацій громадянського суспільства є підвищення рівня обізнаності громадян щодо причин, негативних наслідків корупції та шляхів її запобігання і подолання. Для проведення такої роботи організації можуть вивчати наявні дані або проводити опитування чи розслідування самостійно, а потім повідомляти населення про результати своєї роботи через ЗМІ або соціальні мережі. Яскравим прикладом цієї діяльності є складання щорічного рейтингу Індексу сприйняття корупції Transparency International.

Організації громадянського суспільства також займаються адвокацією законодавчих змін та реформ у державному секторі. Інколи для цього використовується лобізм, але найчастіше адвокація має форму публічних кампаній і проводиться коаліціями, що складаються з організацій-однодумців. Аби максимізувати ефект, активісти можуть також заручитися допомогою інших суб'єктів (ЗМІ, міжнародних партнерів, тощо).

Щодо вчинення безпосередніх дій для подолання корупції, то як приклад можна навести подання позовів проти потенційних корупціонерів, організацію демонстрацій або інших публічних заходів. Хоча такі акції протесту носять переважно мирний характер, все ж активісти можуть застосовувати примусові методи для досягнення своєї мети, наприклад, шляхом блокування доріг.

Замість того, щоб безпосередньо протистояти корупції, організації громадянського суспільства можуть також нарощувати власний потенціал або удосконалювати навички інших у боротьбі з корупцією. Відповідна освіта та навчання є одним із таких видів зміцнення потенціалу.

Нарешті, організації громадянського суспільства роблять свій внесок у боротьбу з корупцією шляхом налагодження співпраці з органами державної влади та (або) місцевого самоврядування. Так, активісти можуть брати участь у процесі формування державного або місцевих бюджетів, або входити до складу експертних або громадських наглядових рад.

Список використаних джерел

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: підпис. в Мериді 31 жовтня 2003 р. *Верховна Рада України*: [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
2. Rose-Ackerman, Susan. 1999. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. New York: Cambridge University Press.
3. Johnson, Jesper, Nils Taxell, and Dominik Zaum. 2012. *Mapping Evidence Gaps in Anti-Corruption: Assessing the State of the Operationally Relevant Evidence on Donors' Actions and Approaches to Reducing Corruption*. U4 Anti Corruption Resource Centre, no. 7.

Сердюк Олександр Васильович,
професор кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних
наук, професор

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ІНСТРУМЕНТІВ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Одним із важливих елементів міжнародних стандартів протидії корупції є наявність надійної інформації щодо поширеності та форм прояву корупції. Це, зокрема, підтверджується Резолюцією 8/10 (2019 рік) Конференції держав – учасниць Конвенції ООН проти корупції, тобто контрольного органу цієї Конвенції. Посилаючись на систему глобальних показників для цілей у сфері розвитку (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції 71/313 від 6 липня 2017 р.), звертається увага на два ключові показники: а) 16.5.1 – питома вага осіб, які протягом останніх 12 місяців мали хоча б один контакт державними посадовими особами і давала хабарі або на вимогу або із власної ініціативи; б) 16.5.2 – питома вага юридичних осіб (в широкому тлумаченні – суб'єктів господарювання, де мають бути, зокрема, враховані і фізичні особи – підприємці, що протягом останніх 12 місяців мали хоча б один контакт з державними посадовими особами і давала хабарі або на вимогу або із власної ініціативи.

Досвід міжнародних інституцій щодо розробки методології оцінювання та вимірювання рівня корупції є досить значним. Основним чинником їх зацікавленості в розробці комплексного, універсального інструментарію вивчення корупції та різних її проявів була потреба оцінювання корупційних ризиків в контексті підтримки економічних та соціально-політичних реформ в різних регіонах світу. Досить довго йшла підготовка прийнятних концептуально та методично універсальних (уніфікованих) інструментів вимірювання корупції. Найбільш помітними кроками у цьому напрямку стали: а) підготовлене Управлінням ООН з наркотиків та злочинності Керівництво із обстеження (вимірювання)